

Carla Cariboni Killander

Lunds universitet

carla.cariboni_killander@rom.lu.se

I paratextens skugga

En italiensk översättning från 1994 av tre svenska resebrev från 1770-talets Neapel

Den svenske orientalist och filologen Jacob Jonas Björnståhl, född 1731 i Näshulta i närheten av Eskilstuna, påbörjade år 1767 en resa genom Europa som skulle komma att vara i tolv år och bland annat ta honom till Italien. Björnståhl reste inte ensam: i egenskap av informator ledsagade han två unga bröder, Adolf Fredrik och Carl Fredrik Rudbeck, söner till hovmarskalken Adolf Rudbeck. Han återvände aldrig till fäderneslandet utan avled sedermera i dysenteri i Saloniki, endast 48 år gammal.

Vi skulle inte veta någonting alls om denna mycket omfattande färd, vilken helt och fullt tar plats i bildningsresornas tradition kallad "Grand Tour", om det inte vore för att Björnståhl minutiöst hade dokumenterat resans gång i en serie brev, adresserade till vännen Carl Kristoffer Gjørwell, och om denne, hovbibliotekarie och förläggare, inte hade publicerat dem. Spridningen av Björnståhls brev genom Gjørwells försorg skedde i två omgångar. Först genom två av honom själv publicerade tidskrifter, *Samlaren* och *Allmänna tidningar*, på vilkas sidor prenumeranterna, i huvudsak stammande från den högre borgerligheten, kunde följa alla etapper på Björnståhls resa allteftersom denna fortskred. Efter Björnståhls död beslöt sig sedan Gjørwell för att publicera breven i bokform. Till de inledningsvis tre planerade volymerna fogades med tiden ytterligare band, som omfattade material kring Björnståhls resa även av andra författares hand (i synnerhet en resumé av Björnståhls resedagböcker sammanställd av Carl Peter Blomberg). Totalt publicerades sex volymer ägnade resan¹. Av dessa utgör framför allt de tre första den huvudsakliga källan till information om Björnståhls resa².

Björnståhl var helt medveten om det faktum att breven till Gjørwell förutom till denne specifika adressat även skulle nå en betydligt bredare publik. Breven fick genom Gjørwells förläggarverksamhet en omfattande spridning inom den svenska borgerligheten. Texterna fick

snart även en europeisk publik tack vare de översättningar som gjordes parallellt med publiceringarna i Sverige: den tyska översättningen publicerades 1777–1783, den holländska 1778–1784 och den italienska 1782–1786. Denna senare var en översättning i andra led, från tyskan.

Björnståhls verk blev inte föremål för fler översättningar, åtminstone inte förrän 1994, då förläggaren Guida i Neapel publicerade en mindre volym med titeln *Napoli. La sirena vipera*, vilken innehöll tre brev författade av Björnståhl som alltså för första gången var översatta direkt från svenskan till italienska³. Det rör sig om brev daterade den 21 juli, 18 september och 21 september 1771, skrivna från Neapel och vilkas huvudtema är själva staden (till skillnad från de sju övriga breven skickade från Neapel, i vilka de behandlade ämnena har föga att göra med staden och inte ryms inom dess tematiska avgränsningar)⁴.

Napoli. La sirena vipera ingår som en del i en svit kallad "Stadsporträtt" (*Ritratti di città*), vilken innehåller en lång serie av titlar, var och en tänkt som en hyllning till en ideal symbios mellan en författare och en stad⁵. Enligt vad förläggaren Guida själv uppger vänder sig serien till en "kultiverad och raffinerad" läsekrets. I rena försäljningssiffror motsvarar detta för *Napoli. La sirena vipera* en total siffra på 1 058 sålda exemplar.⁶

Varför beslutar sig ett litet napolitanskt förlag år 1994 för att publicera tre av de brev som skrivits av en svensk resenär på 1700-talet? Vi kommer att söka svaret genom att granska det förhållande som *Napoli. La sirena vipera*, i sin översatta form, har till originaltexten. I mer specifika termer ska vi uppehålla oss vid två olika aspekter. Den första är knuten till det avstånd i tid och rum som åtskiljer källtext och måltext och de förändringar av kontextuell natur som uppstår på grund av denna distans. Den andra har att göra med den relation som i översättningen skapas mellan texten och den så kallade *paratexten*, enligt den terminologi som framlagts av den franske teoretikern Gérard Genette.

Björnståhl anlöpte hamnen i Civitavecchia den 8 december 1770, efter att ha tillbringat tre år i Paris. Han skulle komma att stanna i Italien i tre år, från 1770 till 1773. På sommaren 1771 anlände han till Neapel och därifrån skrev han tio brev till vännen Gjörwell. Oavsett varifrån breven är skrivna är deras gemensamma nämnare och funktion att informera läsarna beträffande olika länder som besöks. Vad Italien anbelangar känns behovet att informera som särskilt starkt, vilket Björnståhl även uttryckligen påpekar, eftersom kontakterna mellan Italien och Sverige är så fåtaliga och man som en konsekvens därav i Sverige vet mycket litet om landet i söder. Detta sakernas tillstånd förvärras ytterligare – vilket Björnståhl också är mycket medveten

om – av det faktum att uppgifter som spridits av andra resenärer ofta är inkompleta eller, än värre, direkt felaktiga⁷. Rikedomen och noggrannheten hos Björnståhls alla iakttagelser kan sålunda i lika hög grad tillskrivas hans naturligt gränslösa nyfikenhet som hans känsla av moraliskt ansvar, inför uppdraget att producera så objektiv och vetenskapligt solid information som möjligt. Björnståhl beskriver allt i Neapel: personer han möter eller hör talas om, föremål han ser och monument han besöker, lokala seder och bruk (alltifrån frukter som lokalbefolkningen äter till hur man skyddar sig vid värmeböljor; från vördnadsriter ägnade stadens skyddshelgon San Gennaro (St. Januarius) till formella procedurer vid akademiska professursutnämningar), geografiska data (Neapels, Herculaneums, Pompejis, Vesuvius och Solfataras exakta placeringar och avstånden platserna emellan).

Helt i enlighet med författarens avsikt hade breven alltså ett mycket klart informativt syfte och det ter sig legitimt att anta att ändamålet också uppfylldes i sättet på vilket breven lästes. Man kan då fråga sig i vilken mån detta rent informativa syfte kommer att påverkas, när den ursprungliga svenska läsekretsen från 1771 ersätts av en italiensk publik, 223 år senare.

En första och omedelbar hypotes är att det rent informativa värdet måste minska: detta gäller främst beskrivningarna av geografiska platser samt de passager där Björnståhl berättar om lokala seder och bruk. Den italienska läsaren (till på köpet kanske från Neapel) känner till var Vesuvius, Pompeji och Sorrento ligger i förhållande till Neapel, vet hur varma somrarna är i staden och definitivt allt om St. Januarius blodunder. Den översatta texten uppvisar tecken på att det ursprungliga informativa syftet delvis gått förlorat, då många kulturella referenser redan är bekanta för den nya läsekretsen. Med andra ord är situationen den rakt motsatta jämfört med den vanligast förekommande, det vill säga då beskaffenheten hos måltextens målgrupp – vilken inte tillhör den kulturella sfär ur vilken källtexten är sprungen – gör det nödvändigt med *kompletterande* förklaringar, vilka det eventuellt blir översättarens uppgift att tillhandahålla. Detta är anledningen till att ett visst antal förklarande uttryck som återfinns i originalet har utelämnats i den översatta texten. Här följer några exempel (understrukna partier i den svenska texten är de som inte översatts till italienska)⁸:

Berget Vesuvius (s. 182) – il Vesuvio (s. 26)

[...] den förskräckligen stora Grottan, *Grotta di Pausilipo* (s. 184) – la spaventevole grotta di Posillipo (s. 29)

det rökande Svavel-berget *Solfatara* (s. 184) – Il fumante monte Solfatara (s. 30)

[...] *Monte nuovo*, som under en jordbävning, år 1538 föddes fram utur jorden på en natt bredvid sjön Lucrinus (s. 185) – ...Monte nuovo che nacque in una sola notte dalle viscere della terra, nel 1538, per effetto di un terremoto. (s. 31)

[...] den hetsjudande Källan Tritoli (s. 186) – la sorgente detta di Tritoli (s. 32)

[...] en stor Fadder-gåva, eller som det här kallas le Fascie, det är till Lindor (s. 283) – [...] regalo di battesimo, che si chiama *le fasce* (s. 86)

De utelämnanden som här görs av översättaren, avseende textpartier med informativ funktion, kan allihop tolkas såsom dikterade av den nya kulturella kontext i vilken den översatta texten ska landa, och i vilken denna information alltså inte längre anses nödvändig.

En explicit kommentar angående den översatta textens informativa värde återfinns i ett parti som tillhör den italienska volymens paratext. Termen *paratext*, myntad av den franske teoretikern Gérard Genette, avser alla de beståndsdelar som kretsar kring texten, såsom titel, omslag, noter, illustrationer etc., vilka är bärare av information som är avgörande för hur en text tas emot, konsumeras och distribueras. Därigenom förlänger och kompletterar dessa element även på vissa sätt textens "räckvidd"⁹. I texten på innerfliken hävdas att "Björnståhls verk verkligen även framstår som ett originellt och värdefullt dokument genom vilket man lär känna den tidens Neapel". Utifrån detta påstående kan man formulera två iakttagelser. För det första kan vi just på grund av det tidliga avståndet notera att det i övergången från källtext till måltext uppstår ett nytt informativt värde: en italiensk läsare som exempelvis är helt införstådd med St. Januarius-riten kan genom att läsa Björnståhl ändå få veta att den riten följde samma mönster redan år 1770. I denna kronotopiska glidning omdefinieras således textens informativa syfte.

För det andra leder själva uttrycket som används på omslagstexten – "den tidens Neapel" – till att vår reflektion kring informationsöverföringen problematiseras ytterligare. Som elev till Carl von Linné, och präglad av dennes vetenskapliga synsätt, eftersträvade Björnståhl objektivitet. Icke desto mindre är visionen av den Neapels verklighet som han ger oss i sina brev naturligtvis filtrerad av hans egen personlighet och hans eget sinne. "Den tidens Neapel" kan i strikt mening inte vara annat än den tidens Neapel såsom staden uppfattats av Björnståhl. Följaktligen kan man fråga sig i vilken mån den italienska

översättningen återger den svenske 1700-talsresenärens egen vision av den napolitanska verkligheten. Det vill säga: i vilken utsträckning är det verkligen den *andres* röst som dagens italienska läsare får lyssna till i *Napoli. La sirena vipera*?

För att söka svaret på frågan kommer vi här att låta analysen dröja inom paratextens ramar. I fallet *Napoli. La sirena vipera* verkar textens olika attribut – titlar, rubriker etc. – verkligen ha en avgörande funktion. Två ingrepp som i samförstånd gjorts av översättare och redaktör är särskilt intressanta: valet av omslagets titel samt att man gett vart och ett av breven en egen rubrik, ”Tra mito e storia” (Mellan myt och historia), ”Natura e cultura” (Natur och kultur) och ”Splendore e miseria” (Rikedom och misär). Dessa tre rubriker som även återfinns i förteckningen i slutet av boken, där de tjänar till att särskilja varje enskilt brev, existerar inte i originaltexten (där varje brev endast åtföljs av tids- och platsangivelser)¹⁰. Man kan notera att rubrikerna som översättaren på detta sätt ger breven även återknyter till tematiken i dennes egen inledning. Rubriken ”Natur och kultur” syftar tillbaka på och sammanfattar det som Carrano – översättaren – skriver i sin inledning: ”Och i denna extraordinära inramning tycks verkligen natur och kultur konkurrera om hans (Björnståhls) uppmärksamhet och förvåning”¹¹. Rubriken ”Mellan myt och historia” härrör från Carranos kommentar enligt vilken: ”Även om staden är rik och modern och flödar över av färger och liv tycks Björnståhls Neapel ändå bevara karaktären hos en plats mellan myt och historia”¹². När denna typ av påstående placeras i en inledning, alltså utanför själva texten och formulerade av någon annan än författaren, får de prägeln av tolkande förklaringar vars relevans det är upp till läsaren att bekräfta eller ifrågasätta. Det förhåller sig helt annorlunda med den effekt som brevens nytillsatta rubriker skapar hos läsaren.

Eftersom paratexten här ligger i direkt anslutning till texten utgör brevens rubriker en explicit tolkande funktion, de tycks ägnade att vägleda läsningen och styra in den längs en förutbestämd bana. Brevens rubriker skapar en förväntningshorisont eftersom läsaren uppmanas att ta in och inordna informationen i varje brev utifrån rubrikernas förberedda, dikotomiska begrepp: natur–kultur, myt–historia, rikedom–misär. Enligt översättarens utsago har dessa rubriker valts för den ”retoriska lek med kontraster” de skapar¹³. Men kan man säga att denna kontrasternas retorik verkligen tillhör Björnståhl? Även om det tvivelsutan är så att Björnståhl behandlar ämnen vilka faller inom begreppsparens tematiska områden (Björnståhl talar exempelvis såväl om natur som kultur) måste man tvärtom konstatera att varje rubrik i sig tycks föga relevant för innehållet i varje specifikt brev. I brevet

daterat den 21 juli, kallat "Mellan myt och historia", är Björnståhls huvudsakliga intresse i själva verket geografi: hela brevet ägnas en geografisk upptäcktsfärd i Neapels omgivningar i syfte att korrigera och rätta ett visst antal felaktiga uppgifter angående avstånd och exakta belägenheter. På samma sätt svarar rubriken "Rikedom och misär" illa mot innehållet i brevet daterat den 21 september, i vilket Björnståhl de facto berättar för oss om Ferdinand IV, Casertas kungaslott, St. Januarius, Neapels bibliotek, illustra svenskar som vistats i Neapel – kaptenen Österman, urmakaren Reich – och den engelska ministern Hamilton. Man kan alltså inte legitimt hävda att innehållet i de tre breven är presenterat eller disponerat av Björnståhl själv på ett sätt som inbjuder till en läsning i dikotomiska termer. Då emellertid rubrikerna som satts till de översatta breven inbjuder till just en sådan tolkning, ger detta upphov till hypotesen att dessa svarar mot ett nytt syfte som i sig inte tillhör originaltexten.

Såsom redan understrukits är det tveklöst så att paratexten utövar ett inflytande på hur läsaren tar in och assimilerar texten. Detta gäller även för de av paratextens delar som inte är direkt integrerade med texten utan befinner sig "vid sidan av" och har en stark exponering. De fångar gärna läsarens uppmärksamhet redan innan han eller hon ens har påbörjat läsningen av själva texten. Fenomenet framgår med all önskvärd tydlighet i fallet med omslagstiteln¹⁴.

Titeln *Napoli. La sirena vipera* presenteras på omslaget, fördelad på två rader, med stadens namn på första raden och de två feminina substantiven – sjöjungfru / huggorm – föregångna av den bestämda artikeln på andra raden, utan interpunktionstecken. De två substantiven tolkar man spontant som appositioner till Neapel. I det andra, *huggorm*, kan läsaren se en adjektivisk funktion i relation till *sjöjungfru* (i vilket fall Neapel skulle vara en särskild sorts sjöjungfru) eller så kan de två substantiven tolkas som om de vore skilda med ett osynligt bindestreck (i vilket fall Neapel skulle vara en hybrid, hälften sjöjungfru och hälften huggorm). I alla händelser framstår "sjöjungfru" och "huggorm" för läsaren som två semantiskt sett betydelsemättade termer som bör tolkas i förhållande till staden Neapel¹⁵. Kopplingen mellan Neapel och sjöjungfrun existerar givetvis redan för de flesta italienska läsare: myten om sjöjungfrun Partenope är knuten till stadens mytologiska ursprung och har sin plats i det kollektiva medvetandet. Genom ordet frammanas stadens mytologiska rötter; betydelseskikt såsom *frestelse* och *fascination* aktualiseras. Lägg märke till att Björnståhl inte omnämner myten om Partenope i sina brev. Associationen mellan Neapel och en huggorm är ny och okänd. I Björnståhls brev daterat den 18 september återfinns termen "orm" (på italienska egentligen "serpente" men här

översatt som "vipera" – huggorm). Björnstähl framlägger där en färgstark jämförelse som en napolitanare tagit till för att beskriva sitt eget folk:

"Man kan likna folket i Neapel vid en orm, sade han: huvudet är giftigt och skadligt, det avhugges därför och bortkastas; stjärten är oduglig och otäck, den avhugges även och bortkastas; men den medlersta delen är nyttig och god; därför tages den och förvaras uti apoteken: så äro de förnämre och adeln härstädes, sade han, illa uppfödda, okunniga, skadliga och elaka m m. De sämre även så, som kallas här *lazzaroni*, äro så gemene och odugliga, att ofta människor bör undfly dem, m m. Men mellanståndet är, efter hans mening, det bästa man kan finna i världen."¹⁶

Jämförelsen avser egenskaperna hos de tre stora samhällsklasserna i Neapel och de tre kroppsdelarna hos en orm. Björnstähl vinnlägger sig om att flera gånger föra in textmarkörer vilka klargör att denna jämförelse tillskrivs en extern källa, en anonym invånare i Neapel (*sade han*, upprepat två gånger, *efter hans mening*). Björnstähl tycks i själva verket vilja förbehålla sig rätten att personligen verifiera detta omdöme, vilket framgår i meningen som följer omedelbart på det citerade avsnittet: "Det hör mig icke till, att censurera en nation. Ingen regel utan exception [...]"¹⁷. Sedan följer exempel på just olika undantag i kraft av vilka Björnstähl ifrågasätter jämförelsens relevans. Vi har redan påpekat att termen *huggorm* ("vipera") inte finns i originaltexten. Vi noterar även att det som i originaltexten associeras till en orm är folket i staden, inte själva staden – vilket däremot suggereras av den italienska boktiteln genom en metonymisk glidning. Men det helt avgörande är att jämförelsen inte alls kan tillskrivas författaren. Sammanfattningsvis: varken ordet "huggorm" eller "sjöjungfru" tillhör i egentlig mening författarens framställning.

Man skulle kunna invända att kopplingen mellan staden Neapel och huggormen inte kan göras och än mindre kritiseras av någon som inte ännu har läst det andra av de tre översatta breven, det vill säga det som är daterat den 18 september 1771. Den som står i begrepp att förvärva boken *Napoli. La sirena vipera* befinner sig säkerligen just i denna situation. Hur kommer då denna titel att tolkas? Termernas inneboende bipolaritet (attraktionskraft och gift, förförelse och fara, lockelse och svek) frammanar bilden av staden Neapel med två ansikten, dubbel och mycket komplex. Denna bild bekräftas av rubrikerna som breven försetts med, vilka byggs upp av begreppspar som även de hänvisar till en bipolär vision av verkligheten av konventionellt snitt: natur–kultur, myt–historia, rikedom–misär. Neapel skulle alltså vara en dubbelnatur.

Titel och rubriker på bok och brev introducerar en metanivå som inte

återfinns i Björnståhls text och som riskerar att förvränga mottagandet av hans verk. Björnståhl anstränger sig för att återge så många aspekter som möjligt av den napolitanska verkligheten. Trängd av denna ambition att ge kompletta redogörelser, helt uppslukad av stadens pulserande liv och den stora äventyrliga resan, uppehåller sig Björnståhl vid olika detaljer i långt högre grad än att formulera sammanfattningar och slutsatser; han visar, förklarar och kommenterar mycket mer än han bedömer eller dömer. Björnståhls vision av Neapels verklighet är inte bipolär och författarens information är inte alls paketerad på det sätt som antyds av översättningen. Till den röst som ljuder från Björnståhls text ansluter sig via översättningens paratext en annan röst, vilken även tenderar att lägga sig ”ovanpå” originalet: rösten tillhörande översättaren och redaktören.

Vi återknyter till den initiala frågan: ”Varför vill någon i Neapel år 1994 publicera tre brev som skrivits av en svensk resenär på 1700-talet?” och vill nu i nästa steg komplettera denna med ett tillägg: ”och tvinga in deras innehåll i en bipolär mall?” I spåret av resonemanget som förts hittills innebär denna fråga i grund och botten att försöka klarlägga vilka ändamål som paratextens element tjänar (det vill säga boktitel och brevrubriker), de som skapats från grunden av översättaren och inte enbart har en rent beskrivande eller summerande funktion i relation till innehållet.

På Björnståhls tid var Neapel Europas tredje stad efter London och Paris, en stad som blomstrat under Karl av Bourbon och blivit ett av den europeiska upplysningstidens stora centra, ett betydande högsäte för konst och musik som lockade resenärer från fjärran länder. År 1994 är Neapel en stad vars namn till och med på högsta internationell nivå är sorgligt förknippat med ”soptippskrisen”. 1994 är just det år då den italienska regeringen officiellt förklarar att det råder kristillstånd i Neapel, en stad i *camorrans* grepp. Att i denna kontext publicera Björnståhls brev och samtidigt med hjälp av anpassad paratext lyfta fram de aspekter i ljustet som gör Neapel till en hel och sammanhållen stad, med ett förflutet rikt på myter och historia, med praktfull natur och rikt kulturarv, där misär och skamfläckar (gamla som nya) inte fördunklar detta ståtliga och fortfarande skinande förflutna – är detta det som ligger bakom publiceringen av *Napoli. La sirena vipera?*

Först har alltså ett drastiskt urval gjorts i den svenske 1700-talsförfattarens verks ursprungliga innehåll, i syfte att skapa en ny tematisk enhet; sedan har innehållet genom titel och rubriker tvingats in i nya och förutbestämda konceptuella mallar; för att så slutligen ånyo presenteras för publiken i ett hybridformat vilket vittnar om ett syfte som inte alls återfinns i originaltexten. Det återstår att verifiera

huruvida detta syfte är det som ryms i den avslutande frågan närmast ovan. Men faktum kvarstår: de ingrepp i paratexten som uppvisas av volymen *Napoli. La sirena vipera* – och de effekter som ingreppen kan förväntas få på textens mottagande hos en italiensk publik – legitimerar absolut att frågan formuleras.

Noter

¹ Den fullständiga titeln på Björnståhls verk är: *Resa til Frankrike, Italien, Sweitz, Tyskland, Holland, England, Turkiet, och Grekland: beskrifven af och efter Jac. Jon. Björnståhl; utgifven af Carl Christof. Gjörwell*, 1–6, Stockholm, Nordström, 1780–1784.

² Björnståhls verk har hittills inte varit föremål för några större vetenskapliga undersökningar. Det finns över huvud taget få studier ägnade Björnståhl. 1785 publicerades *Minne öfver Jacob Jonas Björnståhl* av O. Espling. I modern tid (1947) publicerades en populärvetenskaplig studie av A. Österling. C. Callmer är författare till en studie publicerad 1946–1947 som ägnas Björnståhls thessaliska resa. Han har dessutom utgivit en kommenterad version av ett urval bland resebreven. L. Holm har följt i Björnståhls fotspår och beskrivit några av hans resmål, i en bok från 1984. E. Eskin är författare till en monografi om Björnståhl från 1989 och J. Christensson behandlar Björnståhl i en antologi om svenska resenärer, publicerad 2001. 2001 kom även en artikel, skriven av B. Wells, som ägnas Björnståhls thessaliska resa. 2007 skrev J. Stenström en artikel om Björnståhl i en festskrift. Detaljerna om var och en av dessa publikationer återfinns i bibliografin.

³ Jacob Jonas Björnståhl, *Napoli. La sirena vipera*, översättning av Gennaro Carrano, Guida editore, Neapel, 1994.

⁴ I den översatta texten är brevet från den 21 juli felaktigt daterat till den 21 juni.

⁵ Här är exempel på några titlar, alla publicerade hos förlaget Guida: Henry Beyle Stendhal, *Milano. Architettura e musica*, 1994; Antoine Laurent Castellan, *Firenze. L'arte tra le colline*, 1994; Edmondo De Amicis, *Roma capitale*, 1995; Alfonso Gatto, *Salerno nella polvere del mutamento*, 2000; Gaston Boisser, *Pompei*, 2002.

⁶ Denna information har getts oss av förläggaren i samband med en mejlväxling under den 21 juli 2010.

⁷ Björnståhl hänvisar ofta i den egna framställningen till vad som skrivits av den franske resenären Abbé Richard, i dennes *Description historique et critique de l'Italie*, 1766, för att korrigera dess innehåll.

⁸ Originaltextens sidhänvisningar är baserade på utgåvan *Resa* som angivits i fotnot 1. Kursiva partier tillhör originaltexten. Den översatta

textens sidhänvisningar är baserade på *Napoli. La sirena vipera*, se fotnot 3.

⁹ Se Gérard Genette, *Seuils*, Ed. du Seuil, 1987.

¹⁰ Varken beträffande bokens titel eller brevens rubriker ("intertitres" i Genettes originalterminologi) kan man alltså ålägga Björnsthål något juridiskt eller sakligt ansvar ("responsabilité juridique et pragmatique du titre", enligt Genette, se *Seuils*, s. 71).

¹¹ Jacob Jonas Björnsthål, *Napoli. La sirena vipera*, 1994, s. 15. Originaltexten lyder: "Ed infatti in questa straordinaria cornice natura e cultura sembrano ben competere pe suscitare il suo stupore".

¹² Jacob Jonas Björnsthål, *Napoli. La sirena vipera*, 1994, s. 22. Originaltexten lyder: "Città ricca e moderna, esuberante di colori e di vita, la Napoli di Björnsthål sembra però conservare l'immagine di un luogo posto tra il mito e la storia".

¹³ Information härrörande från ett e-mail adresserat till mig från översättaren den 2 augusti 2010. I originaltexten: "gioco retorico di contrasti".

¹⁴ Enligt Genette består titeln, i likhet med alla kommunikativa företeelser, av tre element: ett budskap (själva titeln), en avsändare och en mottagare (se *Seuils*, s. 70).

¹⁵ Enligt Genette skulle denna titel falla under rubriken "tematiska titlar", det vill säga de som är kopplade till textens själva innehåll, till skillnad från "rematiska titlar" som snarare är relaterade till vad texten *är* (som till exempel *Essä* eller *Sång*). Genette noterar att titelns konnotativa betydelser brukar vara starka och antingen avsiktliga eller relaterade till det omedvetna, individuellt eller kollektivt (se *Seuils*, s. 87). Detta verkar stämna bra beträffande de konnotativa laddningarna hos en titel som *Napoli. La sirena vipera*.

¹⁶ Björnsthål, *Resa*, 18 sept. 1771, vol. I, s. 262.

¹⁷ Björnsthål, *Resa*, 18 sept. 1771, vol. I, s. 262.

Bibliografi

Björnsthål, Jacob Jonas, *Resa til Frankrike, Italien, Sweitz, Tyskland, Holland, England, Turkiet, och Grekland: beskrifven af och efter Jac. Jon. Björnsthål; utgifven af Carl Christof. Gjørwell*, 1–6, Stockholm, Nordström, 1780–1784.

Björnsthål, Jacob Jonas, *Resebrev. Urval, inledning och kommentarer av Christian Callmer*, Stockholm, Natur och Kultur, 1989.

Björnsthål, Jacob Jonas, *Napoli. La sirena vipera*, översättning av Gennaro Carrano, Neapel, Guida editore, 1994.

- Boisser, Gaston, *Pompei*, Neapel, Guida editore, 2002.
- Callmer, Christian, *Jacob Jonas Björnståhls Thessaliska resa, hans död och hans litterära kvarlåtenskaps öden*, Uppsala, Lychnos, 1946–1947.
- Castellan, Antoine Laurent, *Firenze. L'arte tra le colline*, Neapel, Guida editore, 1994.
- Christensson, Jakob, *Konsten att resa. Essäer om lärda svenska resenärer*, Stockholm, Atlantis, 2001.
- De Amicis, Edmondo, *Roma capitale*, Neapel, Guida editore, 1995.
- Escking, Erik, *Jacob Jonas Björnståhl: Filosof och kristen*, Skellefteå, Artos, 1989.
- Espling, Olof, *Minne öfver Jacob Jonas Björnståhl l.l.o.o. & gr. professor i Lund, samt ledamot af kgl. vetenskaps-societeten i Upsala, och upfostrings-sällskapet i Stockholm: uti sistnämde sällskaps namn författadt af Olof Espling*, Stockholm, Nordström, 1785.
- Gatto, Alfonso, *Salerno nella polvere del mutamento*, Neapel, Guida editore, 2000.
- Gérard Genette, *Seuils*, Paris, Ed. du Seuil, 1987.
- Holm, Lars, *Brev till Jacob Jonas Björnståhl om ett besök i Konstatinopel*, Svenska forskningsinstitutet i Istanbul, Stockholm, 1984.
- Richard, Jérôme (Abbé), *Description historique et critique de l'Italie*, Dijon, Desventes, 1766.
- Stendhal Beyle, Henry, *Milano. Architettura e musica*, Neapel, Guida editore, 1994.
- Stenström, Johan, "1700-talsresenären Jacob Jonas Björnståhl", *Då och där, här och nu – festskrift till Ingemar Oscarsson*, Absalon, Skrifter utgivna vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund, Lund, 2007.
- Wells, Berit, "Jonas Jacob Björnståhl and his travels" in *Thessaly in Travellers in the Levant: Voyagers and Visionaries*, eds. Searight, Sarah and Wagstaff, Malcolm, Durham, 2001.
- Österling, Anders, *Jacob Jonas Björnståhl: Minnesteckning*, Svenska akademiens minnesteckningar, Stockholm, 1947.